

MILOŠ VAUHNİK

... AUSTRIAM ESSE
DELENDAM

*Kako sem postal poročnik
ali moje bojevanje v 1. svetovni vojni*

Založništvo Jutro
Društvo Soška fronta

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(100)“1914/1918“(092)
929Vauhnik M.
821.163.6-94“1914/1918“

VAUHNİK, Miloš

... *Austriam esse delendam* : kako sem postal poročnik ali
moje bojevanje v 1. svetovni vojni / Miloš Vauhnik ; [spremna
beseda Renato Podbersič ml.]. - Ljubljana : Jutro, 2018

ISBN 978-961-7024-06-7
296701440

Vsebina

KNJIGI NA POT	7
ČAS PRED VOJNO.	11
Priključitev Bosne in Hercegovine – predznanilka prve svetovne vojne	22
Izbruh prve svetovne vojne	37
Moja mladost	41
ZAČNE SE VOJNA	68
Kako sem postal »politično sumljiv«.	68
Kazenska odprava proti Srbiji se konča z dvakratnim porazom avstrijske vojske	71
Vpoklic v 87. celjski pešpolk.	80
Novinec pri 27. graškem pešpolku.	82
Nadporočnik Kaloper in štabni narednik Hrdlička	84
Typhusverdächtig	88
Priprave na vojno z Italijo	91
V častniški šoli v Slovenski Bistrici	93
V nadaljevalni častniški šoli v Mürzzuschlagu.	95
Pri 47. mariborskem pešpolku, zadnja postaja pred odhodom na fronto	98
OD FRONTE DO FRONTE.	102
Na rusko fronto	102
Med ofenzivo Brusilova	103
Ruski napad na cesarjev rojstni dan	109
Drugovanje s »pe-fau« Italijanom	113
»Dobri vojak« Eisenger	116

Jesen na fronti in »junaški« napad na Ruse	117
Dodeljen v nemško enoto in napredovanje s prusko pomočjo	121
Odhod na prvi dopust.	125
Z maršbataljonom na italijansko fronto	126
Na tečaju za minometalce	128
Razmere pred ofenzivo pri Kobaridu, dr. Pivko in general Petorelli	131
Začetek ofenzive in prodor do reke Piave	138
»Die scheissende Armee« na pohodu.	143
Prvič na Piavi	146
Odhod na Monte Asolone, ranjen na gori smrti.	148
Pot v bolnišnico	153
V Rudolfiner Spitalu	154
Dobrosrčna nadvojvodinja Helena.	155
Poveljnik prehodnega taborišča pri polku	160
Iz Maribora drugič na Piavo.	162
V poveljstvu VI. armade	164
Zadnji boj ali pri Vittoriju (Venetu) umre Avstro-Ogrska monarhija	166
Zadnji dnevi pred umikom poveljstva.	168
Odhod iz Vittoria	172
»Ich danke Ihnen meine Herren!« ali viteško slovo	175
Vrnitev v Maribor	176
MOJA SREČANJA S PREŽIHOVIM VORANCEM	179
POLITIKA AVSTRO-OGRSKE MONARHIJE MED PRVO SVETOVNO VOJNO	188
KRATEK PREGLED PRVE SVETOVNE VOJNE	199

Knjigi na pot

V **zadnjih letih**, posebej ob priliki raznih stoletnic, povezanih s prvo svetovno vojno in soško fronto, smo priča ponovnemu zanimanju in vrednotenju naše kulturne zapuščine iz tega obdobja. Med drugim so številne slovenske založbe pokazale zanimanje za izdajo ohranjenih dnevniških zapisov in spominov nekaterih častnikov in podčastnikov slovenskega rodu (Franc Jernej Zupančič, Franc Rueh, Franjo Robida, Karel Jurca, Alojz Goriup, Jakob Prešern) v avstro-ogrski vojski, ki so nam s svojimi objavljenimi zapisi olajšali proučevanje in spoznavanje dogodkov pred stoletjem.

Slovenci smo se tovrstni literaturi začeli posvečati precej pozno. Ko so se namreč po prvi svetovni vojni slovenski možje in fantje vrnili iz bojev in se znašli v novo ustanovljeni jugoslovanski državi, se ta iz političnih razlogov ni menila zanje, nekdanje pripadnike razpadle avstro-ogrške monarhije. V tem času je sicer izšlo nekaj odličnih spominskih zapisov, bodisi v samostojnih publikacijah ali pa v podlistkih takratnih časopisov (Slovenec, Jutro, Edinost, Planinski vestnik), saj so o tej temi pisali nekdanji avstro-ogrski vojaki in častniki Ivan Matičič, Alojz Pepernik, Rado Pavlič, dr. Ivan Lah, Hinko Smrekar, Tone Brezar, Vinko Gaberc-Gaberski, Maks Simončič, dr. Ljudevit Pivko, Josip Jeras, Ludvik Zorzut. Ta nepopolni in subjektivno sestavljeni seznam je v resnici precej daljši, a se nikakor ne more primerjati s podobnimi sezname pri narodih, ki so prvo svetovno vojno končali na strani zmagovalcev in imajo zaradi tega tudi daljšo zgodovino spomina na tiste čase.

Po drugi svetovni vojni so spomine prve svetovne vojne prekrili krvavi in žalostni dogodki druge svetovne vojne in okupacije. Na porast tovrstnega zanimanja je šele kasneje vplival proces demokratizacije v slovenski družbi, ko je prišlo do obujanja spomina na prvo svetovno vojno in soško fronto. Prej je bilo to potisnjeno v pozabo, protagonisti dogodkov oziroma priče časa pa so se medtem poslovili od tega sveta in priložnosti so bile za vedno izgubljene. V zadnjih treh desetletjih torej tudi pri nas opažamo vse močnejše zanimanje in poglobljeno vrednotenje naše kulturne zapuščine iz obdobja prve svetovne vojne. Izdajajo se knjige, postavljajo spominske zbirke po številnih slovenskih krajih, zbirajo pričevanja in urejajo tematske poti po nekdanjih bojiščih.

Slovenski narod je svojo prisotnost vedno izkazoval z bogato kulturno dejavnostjo in zato izdaja vsake knjige pomeni pravi mali praznik. S knjigo »Austria esse delendam« med bralce ponovno prihajajo zanimivi spomini iz prve svetovne vojne 1914–1918, ki predstavljajo pomemben kamenček v mozaiku poznavanja omenjenega obdobja.

Založba Jutro je že leta 2012 izdala obsežne spomine »Pe-fau in XX. stoletje«, gre za knjigo z več kot petsto stranmi, z ilustracijami in uredniškimi opombami. Napisal jih je Miloš Vauhnik (1895–1983), odvetnik, igralec, publicist, prevajalec, časnikar in javni delavec, ki je skoraj polovico svojega življenja preživel kot politični emigrant. Vrsto let je živel v Milanu in Rimu ter pisal radijska poročila RAI za Slovenijo. Bil je aktiven v družbi rimskih Slovencev, uveljavil se je tudi kot režiser gledaliških predstav. Svoje spomine je zapisal par let pred smrtjo, ko je živel pri hčerkinini družini v Berlinu. Širši javnosti je verjetno nekoliko manj poznan kot njegov leto dni mlajši brat Vladimir Vauhnik (1896–1955), general in vojaški ataše Kraljevine Jugoslavije, ki je najbolj zaslovel kot morda najuspešnejši vohun slovenskega rodu vseh časov.

S tokratno izdajo spominskih zapisov Miloša Vauhnik, ki jih lahko nedvomno uvrstimo med pomembne vire za poznavanje naše preteklosti, založba Jutro proučava 100-letnico konca prve svetovne vojne. Skozi besedilo se nam kaže obris izobraženega in narodno zelo zavednega štajerskega Slovenca iz Slovenskih goric, ki zaradi svojih mladostnih izkušenj in nacionalističnih pritiskov v domačem okolju ne mara Nemcev in tedanje Avstrije. Iskreno pričakuje njen razpad in nastanek nove južnoslovanske države. To njegovo hrepenenje nenazadnje razodeva tudi latinski naslov knjige – »Avstrijo je potrebno uničiti«.

Avtor je v Mariboru dokončal klasično gimnazijo in se po maturi leta 1913 vpisal na študij prava na univerzi v Gradcu. Šolanje je prekinil med prvo svetovno vojno, ko je bil vpoklican v avstro-ogrsko vojsko. Povsod ga je spremljala obtožba po 65. členu tedanjega avstrijskega kazenskega zakonika, ki so jo je »prislužil« ob izbruhu vojne poleti 1914, ko so mu oblasti očitale protidržavno delovanje.

Sredi marca 1915 je Miloš Vauhnik postal t.i. enoletni prostovoljec (nem. Einjährig-Freiwilliger), vojaški obveznik in pripravnik za častnika, z opravljeno vsaj maturo, ki mu je bil dovoljen enoletni vojaški rok. Po vpoklicu je spadal med vojake 87. (celjskega) pehotnega polka, ene najbolj slovenskih enot nekdanje cesarsko-kraljeve vojske. Ker je bil ob izbruhu svetovnega spopada označen za »politično sumljivega«, so ga poslali na služenje v 27. (graški) pehotni polk. Uril se je v Gradcu, Gorici, Slovenski Bistrici in Mürrzuschlagu na Gornjem Štajerskem. S pohodnim bataljonom 47. (mariborskega) pehotnega polka se je spomladi 1916 znašel na ruski

fronti v Galiciji. Pozneje se je boril tudi na soški fronti in se udeležil tečaja za minometalce pri Bazovici na Krasu. Jeseni 1917 se je Vauhnik udeležil prodora pri Kobaridu in zasledovanja premagane italijanske vojske globoko v Furlanijo in dalje v severno Italijo, na fronto v gorah. Na gori Monte Asolone ga je sredi januarja 1918 italijanska granata ranila v nogo, zdravil se je v vojaški bolnišnici na Dunaju.

Zapisi Miloša Vauhnika, po rodu štajerskega rojaka, sicer pa avstro-ogrskega rezervnega podčastnika in na koncu častnika, se tako pridružujejo dokaj hitro rastočemu številu podobnih del v zadnjih letih. Toda njegovi zapisi, prežeti z grenkimi spomini na strašno morijo, prinašajo še dodatno vrednost. Gre za osebno in s čustvi nabito pripoved slovenskega izobraženca, po poklicu pravnika, ki pronicljivo opazuje, analizira in popisuje dogajanja med krvavim svetovnim spopadom vse od mobilizacije, urjenja v zaledju in odhoda na različne fronte, do zdravljenja v vojaški bolnišnici. Kot je na eni strani neprizanesljiv do avstro-ogrške države, je na drugi strani dokaj romantično zagledan v vseslovansko vzajemnost. Zanimivi so osebni opisi kaotičnih dni ob koncu prve svetovne vojne in razpadu Avstro-Ogrske jeseni 1918. Opis vojaškega življenja, urjenja in tudi bojov na fronti pa mestoma spominja na »Prigode dobrega vojaka Švejka«.

Posebno poglavje je posvečeno avtorjevemu srečanju s koroškim desetnikom Lovrom Kuharjem – Prežihovim Vorancom, pozneje uveljavljenim slovenskim pisateljem, komunističnim aktivistom in avtorjem nesmrtnega romana Doberdob. V Gradcu pa je desetnik Kuhar pod Vauhnikovim poveljstvom uril nove rekrute in si prislužil zelo naklonjen opis.

Dodatno vrednost v tej knjigi predstavljajo tudi prvič objavljeni spomini na Vauhnikov pogovor z nekdanjim italijanskim časnikarjem in pisateljem Arnaldom Faccarolijem (1882–1956). Dolgoletni in uveljavljeni časnikar milanskega dnevnika *Corriere della Sera*, ki je med prvo svetovno vojno deloval kot vojni dopisnik, tudi na vzhodni in balkanski fronti, se je z avtorjem po drugi svetovni vojni odkrito pogovoril v Milanu.

Renato Podbersič ml.

Miloš Vauhnik pred odhodom na fronto.

Čas pred vojno

Korenine prvega svetovnega spopada

Leta 1870 so Nemci premagali Francoze in bila je ustvarjena velika nemška država. Od te zmage naprej so bili Nemci vedno bolj prepričani, da jih čaka veliko poslanstvo v Evropi. Zmage so jim stopile v glavo in začeli so sanjati o »Herrenvolku – gospodskem narodu«. Najlepše potrdilo za to tezo so videli Nemci v naglem vzponu nemške države na političnem, gospodarskem in socialnem področju.

»Železni kancler« Otto von Bismarck ni bil samo simbol železne roke v notranji politiki Nemčije, marveč je veljal za baklonosca pangermanske ideje, katere cilj je bilo širjenje nemštva na vse strani, ne glede na meje.

Že takrat se je pojavilo prepričanje, da ima Nemčija za tako sposoben narod kot so Nemci, premalo ozemlja, in da si mora nemški »Herrenvolk« poiskati svoj življenski prostor zunaj meja Nemčije, ter si podrediti tuje, manjvredne narode. Pojavili so se razni »Drangi« – želje po razširjanju. »Drang nach Osten« je pomenil prodor proti vzhodu, t.j. širjenje nemštva na vzhod preko poljskega narodnostnega ozemlja, »Drang nach Süden« pa proti jugu, preko češkega in slovenskega narodnostnega ozemlja. Skratka, pojavila se je velikonemška ideja, ki je zajela številne nemške organizacije. Med temi je bil najvidnejši »Alldeutscher Verband«, ki je dobival denar od nemškega zunanjega ministrstva in je tako lahko razvijal intenzivno propagando. Njegov vpliv se je širil na tisk, na šole, posebej v veliki meri na visoke šole. Močno je vplival na politične stranke. Izvajal je izdaten vpliv na različne vladne kroge in urade.

»Alldeutscher Verband« je pomagal ustvariti tistega duha, ki je bil predpogoj za doseganje zastavljenih velikonemških ciljev.

Kakor obsedeni so Vsenemci v svoji prepotentnosti začeli obračati pogled na tuja ozemlja: na zahodno Evropo, na vzhodno Evropo in na Balkan. Sanjali so tudi že, kako bodo korakali v Azijo, v Afriko, zavzeli preko Atlantskega oceana tudi Ameriko. Njih cilj je bil pridobivati nove dežele, razviti nemško moč na kopnem in na morju. Nemčija je bila vključena med Francijo in Rusijo in ta oklep je bilo treba razbiti. To bi bilo mogoče samo tako, da bi zavlada nad celo Evropo. Dokler nima Nemčija Evrope, tudi njene kolonije na drugih celinah ne pomenijo mnogo.

Prvi cilj, katerega so si postavili Vsenemci, je bila združitev vseh pokrajin, v katerih prebivajo Nemci. To so bile predvsem Avstrija v prejšnjem pomenu in obsegu, Švica, pa tudi Holandija se morata priključiti Nemčiji, da bo tako nastala država vseh Nemcev.

Nemci pa niso hoteli vključiti v Veliko Nemčijo samo Nemce, marveč tudi druge narode Avstrije: Čehe, Slovence, Slovake, Poljake itd.

Vsenemci so torej imeli v mislih celo staro Avstrijo z vsemi njenimi narodi. To so utemeljevali s trditvijo, da so to narodi, ki so »za civilizacijo nepotrebni« in dodajali, da je v celi Avstriji uradni jezik nemški in da je med temi narodi pomešanih mnogo nemških manjšin. Ne glede na vse to, pa se je na ozemljih teh narodov že močno uporabljal nemški jezik in mnogi so ga obvladali ne samo v govoru, ampak tudi v pisavi, zato so vse takšne uvrstili med tiste, ki bodo slej ko prej postali Nemci.

Poleg »Alldeutscher Verbanda« se je pojavilo nešteto drugih strogo vsenemških društev in organizacij, ki so sledile ciljem »Alldeutscher Verbanda«. To so bila društva »Flottenverein«, »Wehrverein«, »Kolonialgesellschaft«, »Turnverein Jahn«. Za naše kraje sta prihajali v poštev posebno vsenemški organizaciji »Deutscher Schulverein« in »Südmark«, medtem ko je »Ostmark« delovala posebno na Poljskem.

V Prusiji je bila v tradiciji protipoljska politika, ob Donavi vse tja do Male Azije se je vodila velikonemška politika. Južna Afrika je bila določena za nemško kolonialno politiko, ki se je opirala na Nemcem sorodne Bure. V južni Ameriki naj bi nemški kolonisti dobili pravladujoč vpliv. Nacizem je za kratek čas uresničil cilje, ki so bili v programu vsenemškega gibanja. Le-to je imelo v Avstriji tudi svojo politično stranko »Alldeutsche Partei« pod vodstvom poslanca avstrijskega parlamenta Schönererja. Že okoli leta 1900 so Vsenemci tako burno nastopali, da se je že moglo predvideti, da je njihova namera svoje cilje uresničiti s silo. Torej lahko upravičeno gledamo na nemško zgodovino od časa Bismarcka do Hitlerjevega samomora kot na enoto.

Tudi ko je bil Bismarck že v pokoju, mu je nemški narod še nadalje izkazoval čast kot bojevniku za ustvaritev Velike Nemčije. Ko je bil Bismarck odpuščen kot predsednik vlade, se je preselil na posestvo v Friedrichsrhju. Poklonilnih odposlanstev ni bilo ne konca ne kraja. Iz vseh koncev Nemčije so prihajala odposlanstva meščanov, društev, študentov, skratka nešteto posebnih vlakov je pripeljalo Nemce, ki so se prišli poklonit možu, ki je položil temelje za Veliko Nemčijo. Pred njegovo hišo je neprestano donela himna in hkrati bojna pesem »Die Wacht am Rhein« in vrstili so se obhodi z gorečimi baklami. Tako je postal Bismarck mit nemškega naroda, katerega čaščenje se je stopnjevalo do nesmislov, posebno po

naših ponemčurjenih in ponemčenih slovenskih krajih. Ni minil mesec, da se ne bi šla kakšna delegacija Vsenemcev iz Koroške ali Štajerske poklonit Bismarcku ali kasneje obiskat njegov grob. Vsenemško vzdušje je postajalo zmeraj bolj napeto in vsakomur je bilo jasno, da to ne more voditi drugam kot do velikega spopada.

Henry Adams, ameriški zgodovinar, ki je prepotoval Evropo, je leta 1897 poročal iz Pariza:

»Središče svetovnih dogodkov po mojem mnenju ni v Rusiji in tudi ne pri nas, temveč v Nemčiji. Od leta 1865 naprej je Nemčija prvina nemira v velikem obsegu in dokler ne bo širitvena sila Nemčije izčrpana, ne bo miru tako v političnem kot v gospodarskem oziru. Rusija se lahko razširi, ne da bi s tem razbila obstoječi red, ker je v marsikaterem oziru slaba in gnila, Nemčija pa je neverjetno močna in zgoščena. V politični in gospodarski tekmi ima vse prednosti v svojih rokah.«

Štiri leta kasneje je pisal iz Petrograda:

»Gledano od tukaj je Nemčija sod smodnika. Vsi sosedje se tresejo pred eksplozijo, do katere mora prej ali slej priti.«

Kaj je hotel Adams s tem reči? Nič drugega kot to, da je izbruh svetovne vojne samo vprašanje časa. Kdor je opazoval razvoj Nemčije pod vladavino cesarja Viljema II., je imel pred seboj sliko mogočne reke, ki hoče preplaviti celo Evropo.

Že od začetka zadnjih desetih let XIX. stoletja je bila evropska celina razdeljena v dva zavezniška sistema. To sta bili trozveza med Italijo, Avstrijo in Nemčijo na eni ter zveza med Francijo in Rusijo na drugi strani. Druga je bila odgovor na prvo.

Habsburška monarhija je bila preostanek iz davnine, edina nenacionalna velika država v dobi nacionalizmov. Nekdaj je njena oblast segala čez celo Evropo do Španije in na severu do Holandije. Končno se je skrčila na še zmeraj veliko državo ob Donavi, ki pa se je sedaj poskušala širiti samo še na Balkanu. Avstro-Ogrska monarhija je dajala videz trdnosti, ker je imela vedno isto središče in isto vladarsko hišo. To naj bi bili upravičeni razlogi za njen obstoj. Še danes boste naleteli na mnoge zelo ugledne politike, ki zastopajo stališče, da je bilo razbitje monarhije velika napaka. Toda kdor je živel v tej monarhiji in bil vsaj nekoliko razgledan v politiki, je takoj ugotovil, da je bila ohranitev nemogoča. Noben od vladajočih imperialističnih narodov, Nemci in Madžari, ni bil pripravljen, v časih ko se je prebujala narodna zavest podrejenih mladih in malih narodov, niti za las odstopiti od svojega privilegiranega političnega položaja. Poleg tega so bili avstrijski Nemci sami v veliki večini še večji sovražniki Avstrije kot slovanski narodi, ker so sprejemali habsburško Avstrijo za svojo domovino samo dokler je ostajal neokrnjen njihov prevladujoči položaj. V njihovih srcih je bila prava domovina vedno le Velika Nemčija.

Za časa Franca Jožefa I. se je tudi v Avstriji širilo blagostanje, ko se je začela razvijati industrija. Vladala je pravna varnost in uprava je bila priznana dobra, ker je slonela na cesarju zvestih uradnikih, ki takrat še niso poznali podkupljivosti.

Politična svoboda pa je bila omejena. Kakor hitro se je oglasil kak narod ter zahteval svoje pravice, so zarjovel Vsenemci in preprečili, da bi tudi drugi narodi dobili svoje narodnostne pravice. Vsaka drobtinica dana nenemškim narodom, je povzročila ogorčenje Vsenemcev in vesoljni nemški svet do Berlina in Hamburga se je kot en mož uprl takim zahtevam. To se pravi, da se je nemštvo izven Avstrije na grob način vmešavalo v notranje zadeve Avstrije. Vsenemci so svojo agresivnost opravičevali, češ da se branijo pred panslavizmom, ki ogroža nemške kraje. Seveda je bila to le spretna taktika, kajti vsakomur je bilo znano, da je bil panslavizem iznajdba nemške propagande »ad usum delphini«¹.

Če so na primer Čehi ali Slovenci zahtevali kakšno drobtinico na šolskem področju, se je dvignilo nemštvo ne samo v Avstriji, marveč tudi po celi Nemčiji. Prirejali so protestne shode, obhode in zbiranje denarja, ki je potem v ogromnih vsotah prihajal iz Nemčije v naše kraje pod geslom:

»Den Brüdern in bedrohten Land warmfühlend Herz, hilfreiche Hand.« (Za brate v ogroženi deželi bije naše toplo srce, prinaša pomoč naša radodarna roka.)

Za Vsenemce so bili Nemci in nemčurji v Mariboru, Celju, Ptujju, Celovcu in Beljaku, v Ljubljani, na Jesenicah, v Kočevju, Gorici in Trstu »ogroženi bratje«. Torej na ozemlju, koder je prebivalo prvobitno, staroselsko slovensko prebivalstvo, na katero so oni prišli kot tujerodci šele kasneje z mečem in ognjem.

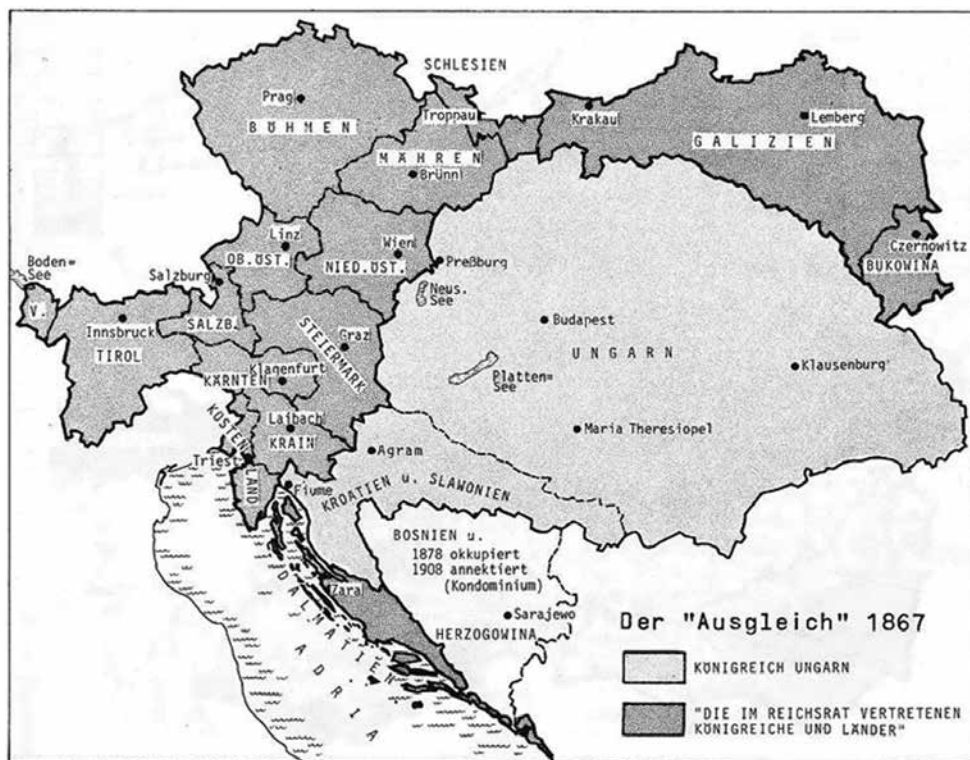
Kako neprimerna je bila gonja zoper »panslavizem«, se vidi najlepše iz tega, da ni bilo nikakršne panslovanske organizacije, še manj pa, da bi kaka panslovanska organizacija pošiljala denar na našo ozemlje, kot so ga pošiljala vsenemška društva iz Nemčije.

Ko je Avstrija leta 1866 z bitko pri Kraljevem Gradcu na Češkem izgubila vojno s Prusijo, je cesar Franc Jožef I. sklenil mir z Madžari, oziroma z njih gornjo plastjo baronov in grofov, ki so kot veleposestniki imeli glavno besedo v deželi. Sklenjena je bila pogodba, s katero se je monarhija razdelila na dve ozemeljsko neenaki polovici. V eni polovici so bili vodilni narod Madžari, v drugi pa Nemci.

Habsburška država se je odslej imenovala Avstro-Ogrska monarhija. Madžarska je bila država, v kateri so bili Madžari v manjšini glede na Romune, Slovake, Srbe, Hrvate, Nemce in Žide. Madžarsko plemstvo je kot vladajoči razred vladalo nemažarskim narodom. Da bi si ohranili to oblast, so se pomirili s habsburškim dvorom.

¹ Ad usum delphini. = Kar je namenjeno samo za določeno rabo.

V resnici se morajo Madžari zahvaliti pruski zmagi nad Avstrijo, da so dobili toliko pravic, kajti Madžarska je postala skoraj stoodstotno samostojna, cesar si je pridržal samo zunanjo politiko in poveljstvo nad skupno vojsko.

Austro-Ogrska od leta 1867 do propada

Položaj madžarskih veleposestnikov, grofov in baronov je bil podoben tistemu v Prusiji, kjer so imeli glavno besedo t.i. »junckerji«, tamkajšnji veleposestniki.

Zato so Madžari tudi zmeraj iskali zveze s Prusi in tamkajšnjimi junckerju ter jim je šel Bismarck zelo na roko. Tako je bila habsburška monarhija že od leta 1867 odvisna od dveh tujih sil: od Prusov, ki so jo leta 1866 premagali in jo pustili še milostno živeti ter od Madžarov.

Ta okoliščina je bila usodna za monarhijo. Prusija in Madžarska sta preprečevali, da bi se Avstrija preoblikovala, kar bi se moralo zgoditi, če bi hotela preživeti 20. stoletje. Toda federacije, v kateri bi bili Nemci in Madžari v manjšini glede na Slovane, pa niti Berlin niti Budimpešta niti Dunaj ne bi nikdar sprejeli.

Avstrijsko vsenemštvo je bilo zmeraj bolj prepričano, da bo prišlo do razpada avstrijske monarhije, pri čemer so upali, da bodo tudi Čehi, Slovenci, Hrvatje in Poljaki vključeni v Veliko Nemčijo. Avstrijski parlament ni bil sposoben normalno

delovati in ministri so vladali s prisilnimi odloki. Zunanja politika je bila v rokah cesarja in poklicnih nemških ter madžarskih diplomatov, po večini plemičev. Zunanja politika Avstro-Ogrske monarhije je dosegla to, kar se ni posrečilo zamotani notranji politiki: namreč uničenje Avstrije. Avstrijska monarhija je bila od leta 1866 talec Nemčije, saj drugače tudi ni bilo mogoče. Ko je vpliv Rusije rasel, se mu Avstrija ni mogla zoperstaviti brez Nemčije. Če je kdaj v preteklosti Nemčija potrebovala Avstrijo, se je sedaj položal obrnil.

Po odhodu Bismarcka v pokoj je cesar Viljem II. osebno nadaljeval njegovo vse-nemško politiko. Cesar Viljem II. ga je v tem še prekosil, ker je v svojstvu monarha po božji milosti menil, da more samo on sprejemati pametne odločitve. Pri svojem vladanju je pokazal neverjetno nadutost in megalomanstvo; vse lastnosti, ki so bile kasneje še v večji meri značilne za Hitlerja.

Če je naprimer Viljem II, kakor je razvidno iz nedavno najdenih spisov v Freiburgu v Nemčiji, hotel napraviti pohod proti Ameriki, potem lahko sodimo, da je njegova megalomanija le malo zaostajala za Hitlerjevo. Viljema II. označujejo tudi njegovi izreki:

»Umetnost, ki ne upošteva od mene določenih zakonov in mej, ni nikakršna umetnost več.«

Podobno stališče je imel Hitler. Nadalje:

»Vse socialiste je treba postreliti, jih obglaviti, napraviti neškodljive. Če je potrebno s krvavim iztrebljenjem, potem napravimo vojno.«

Hitler je nekaj takega ne samo trdil, marveč tudi uresničil. Vzporednice so presnetljive. Oba sta se posluževala besednjaka polnega sovraštva in fanatizma, oba sta imela strast do velikanskih stavb in pri obeh se je dvomilo, če sta sploh pri zdravi pameti.

Konec 19. stoletja so vse velike evropske države izvajale nebrzdani kolonializem ter si delile predvsem Afriko in Azijo. Na vrsto je prišla tudi Kitajska in vsaka večja evropska država je hotela imeti tam svoje pomorsko oporišče. Nemčija si je izbrala pristanišče Kiaučou in tja poslala svoje vojne ladje, da zasedejo to oporišče. Pri odhodu ladij je cesar Viljem II. rekel svojemu bratu, princu Henriku, ki je bil poveljnik ladij:

»Državna sila je pomorska sila. Če bi nas kdo hotel pri naših pravicah motiti, udarite z oklopljeno pestjo (gepanzerte Faust)!«

Princ pa mu je odgovoril:

»Zagotavljam vam, veličanstvo, mene ne ženejo slava in lovorike, mene žene samo eno: pridigati v inozemstvu evangelij posvečene osebe Vašega Veličanstva vsakomur, ki ga hoče slišati!«

»Evangelij« nemškega cesarja naj bi torej bil enakovreden Kristusovemu, kar je po celem svetu vzbudilo nemalo začudenja. Viljem II. je bil tedaj že neke vrste polbog.

Ko je bil leta 1900 v Pekingu umorjen nemški poslanik Ketteler, je Viljem II. takoj poslal nemške čete. Pri odhodu je imel nagovor, ki je v zgodovini znan pod imenom »Hunenrede« (hunski govor), v katerem je med drugim rekel vojakom:

»... milosti ne sme biti, ujetnikov ne bo! Uporabite orožje tako, da si noben Kitajec tisoč let ne bo upal pogledati Nemca postrani.«

V spominih kneza von Bülowa², ki je bil 12 let Viljemov ministrski predsednik, najdemo celo vrsto podobnih Viljemovih cvetk.

Načrt Viljema II. iz leta 1899 za nameravani vojni pohod v Ameriko je bil popisano na 1500 straneh. Predvideno je bilo, da bi invazijo izvedlo 17 oklopnih, 33 križark in 4 pomožne križarke. Invazija bi bila izvršena v 25 dneh, torej že takrat neke vrste »Blitzkrieg«. Vojaške ladje bi spremljalo 60 tovornih ladij s premogom, da nemškemu brodovju ne bi zmanjkalo sape sredi oceana. Ti invazijski načrti so bil predmet resnega razpravljanja admiralov in generalov s cesarjem. Ameriška obveščevalna služba je izvedela za te načrte in nemško vodstvo si je končno le premislilo, ko je izračunalo, da bi morali čez atlantski ocean prepeljati najmanj 250.000 vojakov. Vendar šele leta 1906 so dali nemški vojaški krogi ta načrt ad acta.

Tako je potrjena trditev, da je Nemčija imela že od časov Bismarcka neprestano v načrtih kakšne vojne pohode po Evropi in drugod, ki jih je hotel končno Hitler uresničiti, pa mu jih je prekrizal združeni svobodni svet.

Balkanski narodi so se v časih nemške ekspanzije potegovali za svoje pravice in Rusija se je pojavila kot zaščitnica malih slovanskih dežel na tem področju. Po njeni tradicionalni politiki je njene interese na Balkanu ogrožala najprej Turčija, nato Avstrija in Nemčija.

V Avstriji je bila že stara modrost, da avstrijska monarhija ne bo za dolgo preživela turške monarhije v Carigradu. Obe monarhiji sta bili nadnacionalni državi in sta izgubili svoj »raison d'être« z nastopom balkanskega nacionalizma. Zmage balkanskih narodov nad Turki so bile istočasno poraz Avstrije, zato se je pojavila zaskrbljenost na Dunaju in v Budimpešti. Ko je Srbija zahtevala izhod na morje, so se takoj pojavile grožnje Avstrije. S pomočjo velesil zbranih v Londonu so to preprečili in kot protiutež zahtevam Srbije je bila ustanovljena samostojna Albanija.

² Knez Bernhard Heinrich Karl Martin von Bülow (1849–1929), nemški državnik, kancler od leta 1900 do 1909.

katerem je pozval Angleže naj vztrajajo v boju proti Nemčiji, kajti to je velika vojna, ki bi se bila morala voditi že v času bosanske krize, če se ne bi Rusija tako ponižala in popustila pred nemškimi grožnjami.

Izbruh prve svetovne vojne

Prva svetovna vojna se je končala z razpadom Avstro-Ogrske monarhije. Za razpad te države so bili najbolj krivi šovinistični Vsenemci in Madžari. Številni narodi monarhije so v desetletjih 19. stoletja dali razumeti, da bi se zadovoljili z okvirom habsburške monarhije, če bi se jim priznala enakopravnost na narodnostnem, gospodarskem in socialnem področju. Vladajoča naroda pa nista hotela niti slišati o nujnosti, da bi se morala monarhija reformirati v tem smislu in predvsem Nemci bi raje videli, da le-ta razpade kot pa, da bi popustili.

Razpad monarhije so si Nemci in Madžari predstavljali tako, da bi se na eni strani ojačala Velika Nemčija, na drugi strani pa madžarska oligarhija.

Celo ameriški predsednik Wilson je zagovarjal nadaljnji obstanek monarhije. Šele v zadnjem letu vojne je spremenil svoje stališče ter priznal Čehoslovakom in Jugoslovanom pravico do lastne države, ko sta oba ta naroda po tolikih bridkih izkušnjah prišla do sklepa, da sožitje z Nemci in Madžari v eni in isti državi ni mogoče.

Vsenemci so dosledno in načrtno delali na tem, da se ustvari Velika Nemčija, kateri je bila seveda Avstro-Ogrska napoti. Vsenemški ekspanzionizem so opravičevali s trditvijo, da panslavizem ogroža nemštvo, čeprav je ta obstajal samo na papirju. Pangermanizem pa je bil kruta resničnost, ki smo jo občutili vsi nenemški narodi v habsburški monarhiji.

Konec Avstro-Ogrske je predvideval že pol stoletja prej, lahko bi rekli skoraj vizijonarsko in preroško, ruski publicist Nikolaj Jakovljevič Danilevskij, ki je v zimi 1869/70 v vrsti člankov »Rusija in Evropa« v časopisu »Zarja« poskusil utemeljiti konec podonavske monarhije z zgodovinskimi razlogi. Balkan je bil po njegovem mnenju že stoletja žarišče mednarodnih zapetljajev. Na Balkanu so Turki pravoslavne Slované obvarovali pred germanizacijo in katolicizmom, habsburška monarhija pa je rešila zahod pred Turki in islamom. Obe zgodovinski nalogi sta bili izpolnjeni. Turška država in pa podonavska monarhija sta s tem izgubili nadaljnjo pravico do obstoja. Turčija je bila v razpadanju, ni pa bila Avstro-Ogrska poklicana, da podeduje turško dediščino, marveč Slovani. Donavski monarhiji je zato

odklenkalo. Članki Danilevskijeva²⁹ so izšli tudi v knjižni obliki. Napovedal je, da bosta jugovzhodna Evropa in balkanski prostor razdeljena na celo vrsto kraljevin oziroma samostojnih držav in narisal tudi zemljevid po katerem bi naj nastale: češko-moravsko-slovaška država, srbsko-hrvaško-slovenska kraljevina, bolgarska, romunska in madžarska država. Galicijo in rusinske pokrajine je priključil Rusiji.

Izvajanja ruskega publicista pred več kot sto leti se nam zdijo še danes vizijonarska in preroška. Uresničitev je nastopila točno po njegovi napovedi in sicer v dveh etapah: leta 1918 je bil avstrijski podonavski prostor razdeljen na nacionalne države, po letu 1945 pa je bila vzhodna in jugovzhodna Evropa strnjena v blok pod rusko egido.³⁰

Pod takšnimi predznaki je julija 1914 izbruhnila prva svetovna vojna: nesreča za narode Evrope, da, za ves svet, za nas in za vsakega posameznika. Lahko rečemo, da ta vojna še danes ni končana, saj ji je sledila strašna druga svetovna vojna, vmes različne revolucije, vstaje, preganjanja in poboji ter je takšno napeto stanje postalo nekam normalno do današnjih dni. Komunistični ter drugi podobni totalitarni režimi držijo v napetosti cele predele sveta. Nihče ne ve ali ne bo prišlo do novih vojn in revolucij in ali ne bo na koncu izbruhnila tretja svetovna vojna.³¹

²⁹ Nikolaj Jakovljevič Danilevskij (1822–1885), ruski znanstvenik in mislec, ideolog panslavizma, protidarvinist. Njegovo najbolj znano delo je knjiga *Rusija in Evropa* (1871), v kateri je kritiziral evrocentrizem, ki je prevladoval v zgodovinoisju XIX. stoletja, še posebej pa splošno sprejeto shemo delitve svetovne zgodovine na obdobja. Knjiga je izšla tudi v ponatisu leta 2007 pri beograjski založbi Nolit.

³⁰ To je seveda držalo za časa Vauhnikovega življenja. Svetovna geopolitika se je od takrat močno spremenila. Evropska unija je dejstvo, ki temelji na enakopravnosti članic. Tudi ruska egida nad vzhodno Evropo se je sesula v prah. Češkoslovaške in Jugoslavije ni več. Izkazalo se je, da češkoslovaškega in jugoslovanskega naroda ni, kot ni bilo avstroogrškega naroda. Za obe državi je bila usodna prevlada enega naroda: v ČSR Čehov, v Jugoslaviji pa Srbov, zaradi česar sta iz enakega razloga kot Avstro-Ogrska ob ugodnem trenutku razpadli. Pisanje Danilevskijeva je danes zastarelo. Po logiki razvoja je sicer pravilno napovedal razpad Avstro-Ogrske in Turčije, vendar je njegova trditev, da so Turki južnoslovenske narode obranili pred katolištvom in Avstro-Ogrska zahod pred Turki oz. islamom ter da je to bilo njuno zgodovinsko poslanstvo, milo rečeno smešna. Preprosto gre za razlaganje vzroka iz posledic. Seveda je bilo tako razmišljanje voda na mlin ruski državni politiki, ki je želela dobiti pod svoje okrilje pravoslavne dežele, kar ni bilo nič drugega kot ruski imperializem. Žal ne moremo mimo dejstva, da je vsak imperializem nekaj slabega, ne glede na to ali je nemški ali ruski.

³¹ Glede Evrope se avtorjevo razmišljanje nanaša na čas pred razpadom Sovjetske zveze. Zadnji udarec z repom tega zla je Evropa doživela v zadnjih balkanskih vojnah po razpadu Jugoslavije leta 1991. Njegovo razmišljanje pa je še vedno sodobno za preostali svet. Danes Evropo ogroža invazivna muslimanska civilizacija iz Bližnjega vzhoda in Afrike, ki ji utirajo osvajalski pohod brez orožja razne teorije multikulture idr., ki so razgradile evropsko istovetnost.

Začne se vojna

Kako sem postal »politično sumljiv«

V sedmi gimnaziji sem ustanovil dijaško organizacijo z imenom »Organizacija narodno-naprednih statistov v Mariboru«. Poudarek je bil na besedi »statistov«. Namen te organizacije je bil v prvi vrsti pomagati slovenskemu dramatičnemu društvu z dijaštvom, kajti dramatično društvo je pri svojih igrah vedno potrebovalo statiste. Enkrat okoli dvajset kmetov, drugič prav toliko ali še več vojakov, naslednjič množice ljudstva itd. Do tega pomožnega osebja v Mariboru ni bilo mogoče priti drugače kot s pomočjo dijaštva, kajti med mariborskim prebivalstvom se ni dobilo dovolj ljudi za sodelovanje pri igrah. Naprošen, da preskrbim za vsako igro dijake kot statiste, sem smatral za potrebno, da ustanovim organizacijo, ki bi zajela vse voljne študente kot sodelavce in ki bodo kot njeni člani obvezani sodelovati. Vedeli smo, da smo še mladi in ne moremo biti kaj drugega kot statisti bodisi na odru bodisi v javnem življenju. Ko odrastemo, pa bomo tudi mi postali nosilci večjih vlog v narodnem življenju. Zato je označba »statist« imela dvojni pomen⁵⁴.

Imeli smo reden odbor in si preskrbeli tudi društveni prapor. Narodne dame so nam podarile kos lepega platna, drog nam je podaril slovenski mizar Volčič. Na platno sem dal na eni strani naslikati Sofoklejevo dramsko masko, ki jo pozna vsak klasično izobražen človek: z odprtimi usti in pod njo prekrižani flavta in harfa. Ozadje maske je bilo v mnogobarvnih trakovih. Na drugi strani našega prapora je bila slovenska trobarvnica in napis *Organizacija narodno naprednih statistov v Mariboru*. Pod tem praporom smo imeli seje. Predsednik sem bil jaz, tajnik študent Slanc, zelo duhovit fant, kasneje živinozdravnik, ki je sestavljal ognjevite zapisnike. Po sejah sem nesel zastavo v svoje stanovanje, kjer sem jo imel za pečjo. Na bližnji polici je bila knjiga zapisnikov sej in seznam članstva – okoli 60 študentov. To organizacijo sem vodil tudi še kot jurist, ko sem nastopal že v večjih vlogah (npr. Krjavelj v Desetem bratu) in so se tudi ostali člani že uveljavili na odru.

⁵⁴ Statist je tudi star izraz za politika, državnika in tega ima pisec nedvomno v mislih kot drug pomen. Brez dvoma je Vauhnikova generacija odigrala odločilno vlogo pri uveljavitvi slovenskega naroda kot državotvornega osebka, kar je Miloš Vauhnik že kot dijak pravilno slutil.

Zastava je bila deloma pri meni, deloma pri narodno-zavedni rodbini Hren v Melju, ki je imela tri študente v organizaciji. Ta zastava oz. organizacija je postala po zaslugi mariborske policije naenkrat središče veleizdajstva. V tistih burnih dneh leta 1914 smo se seveda Slovenci sestajali na domovih in razglabljali, kakšna usoda nas čaka, ko pa so vsak dan koga zaprli.

Vročega poletnega dne v začetku avgusta sem šel proti takratni glavni ulici Tegetthofstrasse (kasneje Aleksandrova, danes Partizanska) in videl, da se vali tisočglava množica proti središču mesta. Ko sem prišel bližje, sem slišal kako drhal vpije: *»Eine serbische Fahne ha'ma, von der Narodna Odbrana! Nieder mit den serbischen Hunden, nieder mit den windischen Hunden! ipd. (Imamo srbsko zastavo, od Narodne Odbrane, dol s srbskimi psi, dol s slovenskimi psi!)«*

Ko sem to slišal, si seveda niti malo nisem mogel predstavljati srbske zastave v Mariboru. Toda, ko sem stopil nekaj korakov bližje k sprevodu, sem zagledal, da nesejo na čelu spreveda visoko dvignjeno zastavo naše Organizacije narodno-naprednih statistov. V tem trenutku sem si potisnil svoj slamnik (girardi se mu je takrat reklo) globoko na ušesa, da me ne bi nihče spoznal in se po levi strani ulice plazil ob hišah do odvetniške pisarne dr. Rosine ter smuknil skozi večna vrata v pisarno. Dr. Rosina⁵⁵ je bil takrat v zaporu obtožen veleizdaje. Koncipijent dr. Ravnik je tudi gledal skozi okno tuleči sprevod in seveda ni vedel, čigava zastava je to. Pojasnil sem mu za kaj gre, in sva takoj ugotovila, da je bila policija v mojem stanovanju in v stanovanju rodbine Hren. Odnesele je zastavo in priredila po mariborskih ulicah tuleči protisrbski pohod za dvig bojne morale. Dr. Ravnik mi je dal takoj navodila, kaj mi je storiti: *»Proti večeru pojdi domov in zloži v nahrbtnik perilo, zobno krtačko, nočno obleko, pisemski papir, svinčnik in še druge malenkosti, katere smeš imeti v zaporu. Potem v stanovanju počakaj, dokler ne pridejo pote.«*

Podpisal sem pooblastilo, da se bo dr. Ravnik na sodnji zanimal o meni in me prišel obiskat. V mraku sem se podal domov. Gospodinja je ležala na divanu in vsa obupana stokala: *»Gospod Vauhnik, kaj ste nam naredili! Srbsko zastavo ste imeli, sedaj nas bodo vse postrelili.«*

Srbsko zastavo so našli pri Hrenovih in ne pri meni. Šel sem takoj gledat na police, če so mogoče našli sejni zapisnik s seznamom članov. Velika sreča je bila, da se ga niso dotaknili. Očitno je bilo, da je nekdo ovadil, da ima rodbina Hren

⁵⁵ Dr. Franjo Rosina (1863–1924); odvetnik, član Narodnega sveta za Štajersko, ki je deloval od 28. 9. 1918 do 30. 12. 1918, imenovan tudi Maistrova desna roka. Zaradi razvitja prapora sokolskega društva v Rušah 28. junija leta 1914 (torej na dan sarajevskega atentata na avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda oziroma na dan, ki velja za začetek prve svetovne vojne), je bil dva meseca zaprt.

Najbolj zagrizeni nemški častniki in aspiranti so bili iz Koroške in Štajerske – povečini slovenskega pokolenja, kar so kazala njihova ponemčena imena. Dobil sem dopisnico po pošti, ki je bila pisana slovensko. Ko je to slučajno videl nemški častnik s Koroške, se je nejevoljno obrnil do mene in rekel: »*Was, du bist ein Windischer? (Kaj, ti si Slovenec?)*«

Ni me več pogledal, kar me seveda ni žalostilo.

Nadporočnik Kaloper in štabni narednik Hrdlička

Po prihodu v Gorico so nas častniške aspirante nastanili v prazni konjeniški vojašnici na Travniku. Za poveljnika čete smo dobili bivšega aktivnega nadporočnika Kaloperja, tržaškega Italijana, ki je bil trgovec, pa se je dal po izbruhu vojne reaktivirati. Zato je bil za nadporočnika precej star, okoli 40 ali več let. Kot tržaški Italijan je govoril nekaj slovenščine; to smo mogli ugotoviti, ker je med potjo na vaje zmeraj z opolzkimi opazkami ogovarjal kmečka dekleta, ki so šla v mesto. Po teh opazkah je bilo videti, da je velik ženskar. Drugače je bil poln grobega avstrijskega kasarniškega žargona in humorja ter je nas študente obdeloval z izrazi, ki težko prenesejo papir. Ni pa pri tem nikogar hotel žaliti. Četa je vsak dan pričakovala, s kakšnimi izrazi bo prišel danes gospod »Oberleutnant«. »Hurensöhne, Missgeburten (sinovi namiguš, rojene pokveke)« je bilo še najmilejše. Če je narednik, t.i. »diensthabender Feldwebel (službujoči narednik)«, čigar osebnost je bila pri vsaki avstrijski četi vsemogočni faktotum⁶⁶, zjutraj postrojil četo in kričal »aufdecken, aufdecken« (naj pokrijejo eden drugega), se je že oglasil Kaloper, ki je bil velik, atletske grajen človek, na konju:

»Kaj neki naj ti »Missgeburten« pokrijejo, narednik, kaj ne vidite Hrdlička (tako se je imenoval dalje služuči narednik – langer dienender Feldwebel), da ti študirani kreteni nimajo nikakih prsi, to so ja sama kurja prsa.«

Na take in podobne pripombe Kaloper noben dan ni pozabil ter je užival ob njih. Sicer je jako rad videl, da smo dobro korakali in je seveda kot vsak aktivni častnik stremel za tem, da bi njegova četa najbolj briljirala. Takoj smo uganili, kaj mu je najbolj všeč: da se maršira z dolgim korakom in udarja po tleh, da leti pesek izpod nog. Ker sem bil med prvimi štirimi največjimi v četi, smo se zmenili, da bomo nekoliko pretiravali s tem korakanjem, da Kaloperja odobrovoljimo. Ker

⁶⁶ faktotum = kdor je pripraven, uporaben za vsako delo

Italijani nasplošno ljubijo pretiravanje, tudi on ni bil drugačen. Prvi štirje v četi smo se še posebej urili v paradnem koraku in metali noge, kot da bi jih hoteli odvreči. To smo delali pred drugimi tovariši, da so gledali in nam svetovali, kaj bi se še dalo popraviti. Načrt je vžgal in Kaloper je takoj opazil, kako imenitno korakamo. Kruta vojna je trajala že eno leto in marsikateremu od nas so se po glavi motali resnejši problemi, kot je paradno korakanje. Aktivnega častnika pa v tej kruti vojni ni zanimalo nič drugega kot to, da njegovi vojaki posebno dobro korakajo. Nadporočnik je bil tedaj dejansko vznemirjen, ko smo prvi štirje tako metali noge in nas je dal četi za zgled. Takšna malenkost je bila v avstrijski vojski dovolj, da ste si pridobili naklonjenost predpostavljenege. Nazadnje že nismo vedeli, ali ni »Oberleutnant« neke vrste sadist, kajti zgodilo se je, da je četi večkrat ukazal paradni mimohod, samo da je užival ob izredno strumnem defiliranju. Vsako nedeljo pa smo imeli po maši mimohod pred poveljnikom bataljona in pohvala naše čete ni izostala. Kaloper je bil blažen in se je imel za najboljšega častnika avstrijske vojske.

Tovariši v četi so kmalu ugotovili, da imam talent za organiziranje takšnih kasarniških cvetk. Če smo korakali po mestu pa so nam prišla nasproti goriška dekleta, sem štel: »eins, zwei, drei« in začeli smo udrihati z nogami, da se je vse treslo – seveda dekletom na čast. Nekega dne so v bataljonskem povelju zapovedali, da se takšne »Unfug« (neslanosti) ne smejo več ponavljati.

Kaloper nas je vodil na urjenje v goriško okolico. Bila je pomlad in v Gorici že zelo vroče za naše pojme na severu in smo zelo trpeli v tistih debelih starodavnih uniformah, v katere so nas oblekli v Gradcu. Zato smo se, če je bilo le mogoče, skušali kot patrolje izogniti očem »Oberleutnanta« in se zateči v kakšno senco. Tako sem neki predpoldan v vasi Ločnik lazil okoli pokopališkega zidu, ki je dal precej sence. Ko sem tako legel pod zid, sem videl da je na drugi strani zidu na pokopališču cipresa in na njej fant star okoli 12 let. Nagovoril sem ga slovensko ter ga vprašal, kaj neki dela na cipresi. Fant mi je brez bojazni nedolžno odgovoril: *»Gledam proti Italiji. Pravijo, da bodo kmalu prišli v te kraje Italijani in da naši kraji ne bodo več slovenski.«*

Kot štajerskega Slovenca me je fantova zavednost globoko ganila. Zlezal je z drevesa in se čudil, da govorim slovensko, ko vsi drugi vojaki govore druge jezike, samo slovensko ne. Kasneje sem večkrat mislil nanj in še danes se sprašujem, kakšna je neki bila usoda tega zavednega fantička.

Tako je naše vojaško življenje potekalo malo v vojašnici, malo na urjenju v okolici, malo s sprehodi po Gorici. Kmalu sem ugotovil, da je bilo pri drugih četah precej slovenskih častniških aspirantov. Avstrijska vojašnica se je po enoletni vojni že precej izrodila. Mirnodobna disciplina je bila že zelo zrahljana in vsi so jemali

V Gradcu danes spominja na 236-letno zgodovino 27. pešpolka skromen, a vojakom dostojen spomenik v cvetju na grajskem griču nad mestom z napisom: FURCHTLOS UND TR EU – NEUSTR AŠNI IN ZVESTI.

Pri 47. mariborskem pešpolku, zadnja postaja pred odhodom na fronto

In tako je moja nadaljna usoda bila povezana z mariborskim polkom št. 47⁷⁰. Sicer me je težila misel, kaj bo z mojim »pe-fau«, če me zagledajo v Mariboru, ali ker dosedaj ni bilo nikjer kakšnega učinka od tega mojega svojstva, sem upal, da bom imel mir.

Z Vladykom sva se dogovorila, da ostaneva v vezi in si piševa kakšna bo najina nadaljnja usoda. V Mariboru so pri polku že komaj čakali, da pride odkod kakšen vodnik in tako so mi v pisarni polka takoj povedali, da grem s prihodnjim maršbataljonom na fronto. Bil je to že 16. maršbataljon. Vladyka seveda tudi ni dolgo

⁷⁰ Cesarski in kraljevi pehotni polk »Grof Beck-Rzikowsky« št. 47 (k.u.k. Infanterieregiment »Graf von Beck-Rzikowsky« Nr. 47). Ustanovljen: leta 1682 za časa vladanja cesarja Leopolda 1. – III. armadni zbor – 28. pehotna divizija. Narodna sestava: 77 % Nemci – 23 % drugi. Polkovni jezik: nemški. Poveljstvo nabornega okraja in kader nadomestnih bataljonov: Maribor. Namestitev v vojašnicah: štab, II., IV. bataljon: Gorica – I. bataljon: Kojsko v Goriških Brdih – III. bataljon: Maribor.

je Italijan. »Landeschütz« je značilno italijansko izgovoril »Landessic«. Pa sem mu rekel: »Tudi jaz sem pravnik in tako vam je kot odvetniku poveljnik pravnik.« »Sicer pa, kako da niste častnik?« sem ga pogledal in pomežiknil, »povejte mi po resnici, jaz nisem Nemeč!« Pa mi je potihovo povedal: »Ik bin pe-fau. (Sem politično sumljiv.)« Aha sedaj sva skupaj. Potegnil sem ga malo proč, da naju ne bi nihče slišal in začela sva govoriti zaupneje. Razodel sem mu, da sem tudi jaz »pe-fau« kot Slovenec. Seveda mi je na to odkril svojo dušo in mi povedal, da je znan kot irendetistični politik v Južnem Tirolu. Kot takega so ga proglasili za »pe-fau«, mu odvzeli čin rezervnega častnika in ga poslali kot navadnega vojaka na fronto; seveda ne na italijansko, kjer bi gotovo dezertiral. Odslej sem ga naslavljal samo »gospod doktor« in mu rekel, da ne bo stražil niti kopal jarkov, marveč mene učil italijansko. Ker sem domneval, da bom v jarkih na italijanski fronti, sem imel v nahrbtniku italijansko slovnico. Tako sem se tedaj sredi Rusije učil italijansko.

Po nekaj dneh je bil moj učitelj italijanščine, ime sem žalibog pozabil, zaupljivejši in pokazal mi je razglednico s fotografijo obešanja italijanskega »pe-fau« rodoljuba dr. Cesarja Battistija. To razglednico je kupil, preden je odšel na fronto, češ da jo povsod v Avstriji prodajajo in tudi brezplačno delijo med vojaštvo. Tako sem izvedel, da je bil julija 1916 obešen dr. Cesare Battisti, profesor, časnika in italijanski socialistični poslanec v avstrijskem parlamentu.

Ko je bila leta 1912 v avstrijskem parlamentu razprava o vojnem proračunu, je Battisti vzkliknil v italijanskem jeziku: »*Ne un uomo, ne un soldo!* (Niti enega vojaka, niti enega solda za cesarja in za c. in kr. vojsko!)« Da je takšen mož prišel na seznam *pe-fau* oseb, je pač samo po sebi razumljivo.

Battisti je bil ravnatelj lista »II Popolo« v Trentu in je bil eden tistih 3.000 Italijanov avstrijske monarhije, ki so leta 1914 odšli v Italijo. Odšli so, ker so vedeli, da bo prišlo do vojne med Avstrijo in Italijo. Ko je leta 1915 res izbruhnila vojna med Avstrijo in Italijo, je bilo za Battistija samo po sebi razumljivo, da je stopil v italijansko vojsko. Čeravno socialdemokrat, je zagovarjal to vojno v nasprotju z drugimi pripadniki te stranke. Spomladi 1916 je nadporočnik Battisti poveljeval četi alpincev pri gori Monte Pasubio na avstrijsko-italijanski fronti, jugovzhodno od Rovereta, le 50 km stran od rodnega Trenta. Dne 9. julija 1916 je Battistijeva četa napadla Monte Corno severno od Monte Pasubia. Napad ni bil uspešen in Battisti je bil zajet v italijanski uniformi. V boju mu je stal naproti Italijan v avstrijski uniformi, nadporočnik Bruno Franceschini, tudi doma iz Trenta, ki je seveda Battistija takoj prepoznal. Tako je avstrijska vojaška sodna oblast dobila v roke enega najbolj znanih italijanskih irredentistov v Avstriji, kajti Battisti je bil posebej italijanske irredente. Zvezanega so ga pripeljali v Trento v grad »Castello del Buonconsiglio«,

Dodeljen v nemško enoto in napredovanje s prusko pomočjo

Minila je zima in doživeli smo spremembe. Nemško divizijsko poveljstvo – spadali smo namreč sedaj že pod nemško divizijo – je zaukazalo izmenjavo častnikov. Avstrijski četni in bataljonski poveljniki gredo k nemškim četam poveljevat, k avstrijskim četam pa pridejo poveljevat nemški častniki. Zaradi lepšega je bilo v povelju rečeno, da se bodo tako eni in drugi bolje spoznali z ustrojem tovariške vojske. Resnica je bila, da nemško poveljstvo z avstrijskimi častniki ni bilo zadovoljno. Zato je bilo potrebno, da se je vrnila stroga disciplina v avstrijske vrste, ki je bila ravno po krivdi častnikov že zelo zrahljana; nemški častniki naj bi poskrbeli, da se bo disciplina pri Avstrijcih izboljšala. Nadporočnik Langer nam je povedal, da bomo za četnega poveljnika dobili nemškega nadporočnika, on pa bo šel k nemškemu polku.

Poslovali smo se. Bili smo ravno v rezervi in četa na počitku v gozdu je pričakovala nemškega poveljnika. Radovednost ni bila majhna. Že drugi dan se je pojavil v gozdu na naši jasi visok in stasit nemški častnik s »piklhaubo« na glavi in v korektni predpisani nemški uniformi, s sabljo in suknjičem, ki mu je segal skoro do kolen. Za njim sluga s prtljago. Ko je spraševal naše v gozdu ležeče vojake, ali je to druga četa, smo vodniki takoj razumeli, da je pred nami nemški poveljnik. Vodni poveljniki smo vstali in mu šli naproti, se postavili pred njim v vrsto: dva poročnika, en praporščak rusinske narodnosti in moja malenkost. Vsi trije pred menoj so se mu na kratko predstavili po predpisih:

»Herr Oberleutnant, Leutnant X, Y, in Fahnrich XY, stellt sich gehorsamst vor.«

Ko je prišla vrsta name, sem začel odvijati svoje uradno mi predpisane litanije:

»Herr Oberleutnant, Einjährig Freiwilliger, Kadettaspirant, Titularfeldwebel Miloš Vauhnik stellt sich gehorsamst vor! (Gospod nadporočnik, enoletni prostovoljec, kadetaspirant, naslovni narednik Miloš Vauhnik se pokorno predstavlja!)«

Ker sem našteval naslove z gledališkim povdarkom, je novoprispeli nadporočnik postal takoj pozoren in menil: »Prosim, povejte mi še enkrat!«

Vnovič sem oddrdral vse svoje titule. Nato on: »Čujte no, vi pa imate nekam zelo dolg vojaški čin, kaj takega res še nisem slišal. Kaj pa ste pravzaprav? Ste častnik?«

Jaz: »Ne.«

»Potem pa spadate med moštvo?«

Jaz: »Pravzaprav ne!«

»Za božjo voljo, kaj pa ste potem?«

S poudarkom sem se odrezal: »Ich bin ein Zwitter! (Sem dvo spolnik!)«

Dne 9. novembra je bila dosežena reka Piava. Seveda je bila namera, da se ofenziva nadaljuje preko reke Piave v notranjost Italije. Toda Italijanom so prišle na pomoč angleške in francoske divizije. Razen tega so Nemci odpoklicali svoje divizije z italijanske fronte, ker so jim bile nujno potrebne na francoski fronti. Izmučeno in oslabeledo avstrijsko vojaštvo pa seveda ni bilo sposobno prekoračiti reke Piave, kaj šele nadaljevati ofenzivo v notranjost Italije.

Tako je prišlo povelje, da se ofenziva ustavi. Italije torej ni bilo mogoče izbrisati iz števila vojskujočih se držav. Italijanska vojska je po svojem lastnem poročilu v 12. soški bitki utrpela 10.000 mrtvih, 30.000 ranjencev, 293.943 vojnih ujetnikov, 400.000 razkropljenih. Izgubila je nadalje 3.152 topov (skoraj vse), 1.732 minometalcev, 3.000 strojnih pušk in 300.000 navadnih pušk. Vse te gmotne izgube pa nikakor niso bile usodne za Italijo, kajti zavezniki so imeli več kot dovolj orožja in opreme in so lahko Italiji vse te izgube takoj nadomestili.

Vse se je takrat spraševalo, zakaj Nemci in Avstrijci niso napravili večje akcije: da bi namreč napadli na enak način tudi na tirolski fronti, ker bi to prav gotovo pomenilo uničenje Italije.

Zaplenjena italijanska havbica 305/17 D.S.

Avstrijci so Nemcem večkrat očitali, da niso tega napravili. Šef nemškega generalštaba general von Ludendorff se je v svoji knjigi branil, češ da Nemčija ni bila

zmožna dati toliko čet na razpolago. Znani nemški general Max Hoffmann pa je izdal knjigo z naslovom »Vojna izgubljenih priložnosti«, v kateri trdi, da bi bila Nemčija prav lahko vzela še nekaj divizij z ruske fronte in da je več kot gotovo, da bi na tirolski fronti prišlo do enakega prodora kot na soški, ker italijanska vojska ni pokazala potrebne odporne moči proti napadom nemške vojske. Prišli bi, pravi dalje general Hoffmann, do francoske meje v času, ko je bila francoska vojska v krizi zavoljo vojaških uporov spomladi 1917 in je bila Amerika s svojimi četami še zelo daleč.

Na najbolj kočljivih točkah kobariške ofenzive so posegle v boj seveda bosanske čete in pa nemške, ki so bile skupaj s bosanskimi. Ta kombinacija napada – disciplinirani Nemci in z rumom za zajtrk (Nema ruma, nema šturma!) napadalno razpoloženi Bosanci – se je generalom menda zdela pravo jamstvo za uspeh. Značilno je bilo, da so tudi nemške čete imele fese na glavi, kar je imelo svoj namen.

Italijani so se strašno bali bosanskih čet. Zato so se poveljniki odločili, da dajo vsaj deloma fese tudi nemškim četam, ker bo tako izgledalo, da pri napadu sodeluje mnogo Bosancev. Računali so, da bo sporočilo s fronte v zaledje, češ da napadajo številne bosanske čete, takoj zrahljalo živce italijanskim poveljnikom, ki so trepetali pred novo neizbežno polomijo. Nemci so si z otročjim veseljem natikalili fese na glavo.

»Die scheissende Armee« na pohodu

Ko sem šel v napadalnem valu preko prvih praznih italijanskih postojank, sem našel tik za prvim italijanskim jarkom od granate odtrgano človeško roko, to se pravi dlan s prsti, ležati na zemlji. Pobral sem jo in videl, da je bila – zelo negovana, kot od kake balerine – gotovo roka kakšnega italijanskega častnika. Izročil sem jo zdravniku našega bataljona, ki je rekel, da jo bo dal v špirit za spomin na vojno. Malo višje na hribu sem opazil pod robom gozda slovensko kmečko hišo. Pohitel sem k njej radoveden, kaj bom našel. Slovenske domačine je pregnala vojna in zanimalo me je, kaj so imeli Italijani notri. Komaj sem prišel do hiše, se mi je nudil grozen prizor. Okoli hiše je ležalo kakih dvajset italijanskih artileristov mrtvih od plina. Ležali so na hrbtu in imeli napihnjene trebuhe in popolnoma rumene obraze. Enak prizor se je ponovil v hiši, v sobah. Pogledal sem še v hleve in tudi tam groza: mrtvi artilerijski konji, prav tako na hrbtu, s kopiti v zrak in tudi neverjetno napihnjeni.

Takoj sem si mogel predstavljati, kaj je to pomenilo za italijansko vojsko. Ni bilo dvoma, da se je italijanskih vojakov, ko so videli, kako padajo vojaki kot muhe mrtvi na tla, polotila panika in da je začelo vse divje bežati na vse strani. In če je šel glas po italijanski fronti, da Avstrijci streljajo s plini, je bilo dovolj, da se je zlo-mila vsaka odporna sila italijanskega vojaka, ki ni imel proti plinski smrti nobene učinkovite obrambe.

Tudi z generalom Petorelli Lalatto sva, ko sem ga obiskal leta 1968, prišla v pogovoru na ofenzivo pri Kobaridu. Povedal sem mu do podrobnosti, kako je bilo s plinskimi granatami. Mojo razlago je poslušal z odprtimi usti. *»To je senzacionalno, kar mi pravite, meni to ni bilo znano,«* mi je rekel in nadaljeval: *»Vidite, tako je, tudi v Italiji se ne sme povedati resnice. Zato Mussolini tudi ni prenesel resnice moje knjige, ko sem napisal, da so ga pri Carzanu polomili nesposobni generali in je dal knjigo zapleniti. Pri nas se sme le to pisati, da so vsi Italijani junaki, pa četudi so bežali.«*

Z generalom sva se pogovarjala tudi o problemu, ki je bil zelo pomemben za prvo svetovno vojno. O tem smo večkrat razpravljali mladi častniki. Skoraj enako je bilo pri vseh evropskih vojskah, bodisi avstrijski, ruski, nemški ali francoski. V strelskih jarkih smo tekom prve svetovne vojne ugotovili, da vodijo vojno stari, sklerotični generali, ki nimajo drugega v sebi kot kasarniški duh, predpise, različne pri-sege in menijo, da je treba vsako povelje, ki ga je dal neki general, izvesti do pike tako, kakor je bilo izdano. General v prvi svetovni vojni je imel gotovo preko 60 let. Posebno v Avstriji je bil stari cesar Franc Jožef I. mnenja, da bolj kot je general star, boljši je. Zato je zbral okoli sebe same mumije, ki so se komaj premikale, same rejene, negibčne gospode. Če se je takšen general pojavil v strelskem jarku, je bil predmet splošnega roganja. Saj se je možakar spotaknil ob vsakem kamnu, ob vsaki grči, ni mogel skočiti čez nobeno lužo in se potil, da je kar teklo od njega. Očitno so bili v Avstriji mnenja, da morajo biti generali podobni legendarnemu maršalu Radetzke-mu, ki je tembolj zmagoval, čim starejši je bil. Njegove zmage so bile v prvi vrsti zmage proti Italijanom.

Tudi general Petorelli je bil razjarjen nad takratnimi italijanskimi generali, ki niso imeli nobene gibčnosti, nobene domišljije in tudi nobenega pojma, kaj je to Avstrija. Treba je samo brati Pivkove knjige in takoj spoznaš, kakšna je bila nevednost o nas v Italiji in kako so zaradi nje ravnali z dr. Pivkom, saj so ga imeli za avstrijskega vohuna.

Poteka ofenzive pri Kobaridu ne morem opisati kot kakšno veliko, junaško delo avstrijske vojske.

Sestradano avstrijsko vojaštvo se je, namesto na zasledovanje Italijanov, vrglo na skladišča živil in na polne kleti vina. Nobeno povelje ni moglo zadržati vojakov,

Zdravniki so me pogledali samo površno. Eden od teh je rekel: »*Noga ne visi proč, torej ga pustimo na miru in gre jutri s sanitetnim vlakom naprej.*«

V učilnicah je ležalo že mnogo operiranih vojakov, katerim so odrezali noge ali roke. Zelo so stokali in seveda ni bilo mogoče zatisniti oči. Navsezgodaj so me odnesli na postajo, kjer je že čakal sanitetni vlak, ki nas je odpeljal v Innsbruck. Nad menoj v vlaku je stokal ranjenec. Vprašal sem ga, kje je ranjen, pa mi je povedal, da ima prestreljena pljuča in da mu vožnja povzroča bolečine. V Innsbrucku so nas iz sanitetnega vlaka odpeljali na univerzo, ki je bila spremenjena v vojaško bolnico. Prišel je bradat Tirolec – zdravnik, pogledal nogo in dejal:

»*Ne visi proč, dalje z njim.*«

In že so me pobasali, odnesli nazaj v sanitetni avtomobil in zopet na železniško postajo v sanitetni vlak.

Vlak za prevoz ranjencev.

V Rudolfiner Spitalu

Peljali smo se na Dunaj in obstali na neki postaji v mestu. Ko so nas nosili iz vlaka, je igrala godba domoljubne marše. Ranjence so polagali enega poleg drugega na peronu. Prišle so usmiljene dame in dajale ranjencem (tudi meni) piškote v usta.

Nato zopet v sanitetni avtomobil in vožnja se je končala v XIX. dunajskem okraju v »Rudolfiner Spitalu« – v znani bolnici za kirurške primere. Komaj so postavili nosilnico z menoj na hodnik, že sta prišli dve krepki bolniški sestri in me

smo se v pogovor s častniki, ki so šli skupaj s četami. Kratkotomalo so nam izjavili, da so madžarske čete sklenile, da se vrnejo domov, ker ne vidijo razloga, da bi še branile avstrijsko fronto. Njih briga samo Madžarska. »*In kaj je s fronto?*« »*Ha,*« so se smejali, »*kdor je hotel, je lahko ostal.*«

Seveda so na fronti nastale velike vrzeli, Italijani pa so še kar naprej bedasto streljali na fronto, ki ni bila več branjena. »*Preden bodo opazili, da nas ni več, bomo že skoraj doma!*« se je glasil komentar v domovino vračajočih se Madžarov.

In tako so se vrstile četa za četo, bataljon za bataljonom. To smo lahko videli na cesti skozi Vittorio. Boguev kako je bilo na drugih cestah, ki niso vodile skozi to mestece? Značilno je bilo, da je vse potekalo brez zmešnjave. Nihče ni bil zaprepaščen, vse skupaj se nam je zdelo samo po sebi razumljivo in tako rekoč v redu. Zato tudi ni nihče nastopil proti tem četam. Nobenega generala, nobenega višjega častnika ni bilo, ki bi jih zaustavljaval in jih »v imenu cesarja in domovine« rotill, naj se vrnejo na fronto. Množično zupuščanje fronte se je nadaljevalo brez ovir. Seveda nam je bilo vsem Slovencem pri armadnem poveljstvu jasno: »**Finis Austriae! (Konec Avstrije!)**« Razoroženi Čehi v rezervni diviziji, ki tudi najbrž že korakajo domov, Madžari pred nami na poti v domovino – to je konec vojne in tudi države, ki jo je začela.

Zadnji dnevi pred umikom poveljstva

Seveda smo se tudi slovenski častniki takoj posvetovali, kaj narediti, saj ne bomo čakali Italijanov, da nas odvedejo kot plen v Italijo. Po drugi strani smo računali, da armadno poveljstvo na tihem gotovo kaj načrtuje in da se bo znalo še pravočasno umakniti.

Spomnil sem se, da bi le pogledal v uradu, če so mogoče tam kakšne vesti. Odhitel sem tja, vendar nisem našel nobenih poročil, ki bi kazale na to, da se glavna armade umika, oziroma, da odhaja brez boja domov. Bilo mi je jasno, da aparat armade ne deluje več, kajti v normalnih razmerah je bil naš urad zasut s poročili s fronte in zaledja. Vzel sem knjigo staleža in šel iskat gospoda stotnika Krebsa, da bi ga vprašal, kaj poreče na vse to. Toda stotnika ni bilo. Vprašal sem ordonanca kje je, pa mi je odgovoril: »*Kaj ne veste, da je že tri dni bolan?*« Šele tedaj sem se spomnil, da ga že nekaj dni nisem videl. Povprašal sem še, kaj mu je, pa sem izvedel, da je doživel živčni zlom. Kot aktivni častnik in Nемец povrhu ni mogel več prenašati strašnega dejstva, da propada njegova država, v kateri je bil eden glavnih stebrov

Moja srečanja s Prežihovim Vorancem

Ko sem se iz častniške šole v Slovenski Bistrici vrnil v Gradec k polku, sem bil dodeljen drugi četi kot vodnik brez voda, ker nas je bilo na razpolago preveč vodnikov. Četa je bila nameščena v Maria Trostu¹⁰⁰ pri Gradcu, kamor si se peljal iz mesta s tramvajem. V mestu so bile namreč že vse vojašnice spremenjene v bolnišnice.

Maria Trost je bila znana božja pot, kamor so prihajali tudi številni slovenski romarji iz spodnje Štajerske. Vojaki so bili nastanjeni po šolah in drugih zgradbah, častniki in častniški aspiranti pa smo stanovali v samostanu, kjer smo imeli lepe sobe in čudne postelje: nekakšne zaboje iz lepega trdega lesa in polne pernic. Življenje je potekalo enolično z urjenjem maloštevilnih vojakov, ki so bili nič manj kot mi častniški aspiranti siti tega urjenja, saj so bili ti vojaki večinoma že na fronti in so se vračali v polk kot ozdravljeni ranjenci ali bolniki. Zato se jim ni prav nič ljubilo, da bi se pustili gnjaviti s takšnim urjenjem, ki ga za junaško smrt niso potrebovali.

Nekega jutra je bil četni raport pri poveljniku čete. To je bil »Hauptmann von Detela«, po imenu Slovenec iz Kranjske, ki je sicer priznal, da je po rodu »Krainger«, toda slovensko da ne zna govoriti. Pri raportu so se obravnavale in reševale vse običajne težave, ki so zadevale četo. Med drugim je prišla na vrsto tudi zadeva, katero je »Hauptmann von Detela« začel tako, da je po nemško vprašal:

»Wer kann slawisch von den Herren Offizieren oder Kadet aspiranten, soll sich melden. (Kdor od gospodov častnikov ali kadet aspirantov zna slovansko, naj se javi.)«

»Slawisch« (slovansko) je bil zelo širok pojem in v avstro-ogrski vojski je veljal kot zbirno ime za vse avstrijske Slovane, naj so to bili Čehi, Poljaki, Slovenci, Hrvati idr. Vsi namreč govorijo »slawisch«, zato so jih zmetali vse v en koš. Ali so kakšne razlike med temi Slovani, za avstrijsko vojašnico ni bilo velikega pomena. Na poziv stotnika se najprej nihče ni javil. Premišljeval sem, ali naj dvignem roko ali ne, kajti bal sem se, da tiči tu kakšna past. Vsi smo namreč vedeli, da »slawisch« govoreče častnike iščejo predvsem za bosanske polke, kamor prav noben častnik ni bil

¹⁰⁰ Danes je nekdanji Maria Trost, kot 11. okraj, preimenovan v Mariatrost, že sestavni del mesta Gradca.

Politika Avstro-Ogrske monarhije med prvo svetovno vojno

Že pol leta po izbruhu prve svetovne vojne so se pojavili značilni znaki, da Avstro-Ogrska ne bo kos težavam, ki jih je izzvala vojna. Izkazalo se je, da večnarodna monarhija ne kaže tiste homogenosti, kot so jo pričakovali. Najbolj se je nehomogenost pokazala pri Čehih. Oni so kot prvi narod v monarhiji nastopili z dejanji, iz katerih se je dalo nedvomno sklepati, kako sovražni so do Avstro-Ogrske. Prvi tak dokaz je bil dogodek pri kraju Stepnik Huta v zahodni Galiciji, kjer sta že v zimi leta 1915 dva celotna bataljona češkega polka št. 28 iz Prage prešla k Rusom. Zato so celoten polk razpustili in vojaštvo, ki bi ga moralo sestavljati, je bilo razdeljeno na druge, predvsem nemške polke. Ena četa teh Čehov je bila dodeljena tudi nemškemu graškemu polku št. 27 in je mene zadela naloga, da sem moral te češke »izdajalce« uriti s pomočjo Prežihovega Voranca v Maria Trostu pri Gradcu.

Spomladi 1915 so zaprli najpopularnejšega politika na Češkem dr. Karla Kramářja¹⁰⁵. To se je zgodilo 21. maja 1915, dva dni preden je Italija napovedala vojno Avstriji. Aretacije ni zahtevala policijska oblast, marveč šef generalnega štaba general Konrad von Hötzendorf, ki je imel sedež v Jičinu na Češkem, z utemeljitvijo, da gre za veleizdajo. Takoj so začeli s preiskavo, toda oblasti niso mogle ugotoviti nobene določene krivde. Ostal je samo splošen sum, da so Kramář in z njim aretirane osebe in sicer dr. Josip Scheiner, predsednik celokupnega češkega Sokolstva, politik dr. Alojz Rašin ter urednik dnevnika »Narodni Listy« Vincenc Červinka politično sumljive osebe – »politisch verdächtig«. To je na splošno zadostovalo, da so koga smatrali za veleizdajalca. Posledica aretacije je bila, da se je protiavstrijsko razpoloženje na Češkem še povečalo.

¹⁰⁵ Karel Kramář (1860–1937); češki politik. Deloval je za češko samostojnost pred in v zgodnjih obdobjih 1. sv. vojne. Bil je zmeren nacionalist ter pogost govornik v avstrijskem parlamentu. Maja 1915 je bil aretiran pod obtožbo, da vzpodbuja češke vojake k dezertiranju iz Avstro-Ogrske vojske. Na zelo odmevnem procesu je bil pozno leta 1916 spoznan za krivega ter obsojen na 15 let prisilnega dela. Julija 1917 je bil izpuščen v okviru splošne politične amnestije, ki jo je proglasil novi cesar Karel. Kramář je nemudoma nadaljeval prizadevanja za samostojno Češko državo. Po ustanovitvi Češkoslovaške je bil prvi predsednik vlade (od 14. 11. 1918 do 8. 7. 1919). Zatem je zastopal Češkoslovaško na mirovnih pogajanjih v Versaillesu.

Kratek pregled prve svetovne vojne¹¹²

Mrzlično vzajemno napovedovanje vojne ob začetku:

- 28. julija 1914 Avstro-Ogrska napove Srbiji vojno;
- Nemčija je 1. avgusta 1914 napove vojno Rusiji, 3. avgusta Franciji in v noči 3.-4. avgusta prodre v Belgijo;
- 4. avgusta Velika Britanija napove vojno Nemčiji zaradi vdora v Belgijo;
- 5. avgusta Avstro-Ogrska napove vojno Rusiji;
- 6. avgusta Srbija napove vojno Nemčiji;
- 7. avgusta Črna Gora napove vojno Avstro-Ogrski in 12. avgusta še Nemčiji;
- 10. avgusta Francija napove vojno Avstro-Ogrski;
- 12. avgusta Velika Britanija napove vojno Avstro-Ogrski
- 23. avgusta Japonska napove vojno Nemčiji;
- 25. avgusta Avstro-Ogrska napove vojno Japonski;
- 27. avgusta Avstro-Ogrska napove vojno Belgiji.

Nemčija je poslala v Vzhodno Prusijo devet divizij in dve v Šlezijo, vse ostale svoje vojaške sile pa na zahod proti Francozom z namenom, da bi v čim krajšem času premagala Francijo, nato pa bi z vsemi silami nastopila proti Rusiji.

Dokler se to ne bi zgodilo naj bi avstro-ogrška vojska vezala nase ruske čete, Srbijo pa bi takoj spravila na kolena.

Tudi Rusija je svoje glavne sile usmerila proti Avstro-Ogrski z namenom, da bi jo čimprej zlomila. Ruski generali in poveljnik ruskih armad veliki knez Nikolaj Nikolajevič Romanov¹¹³ niso ustregli želji Francozov, naj Rusija najprej z vsemi silami napade Nemčijo. Tako je Rusija poslala proti Avstro-Ogrski, proti Nemčiji pa le dve. Mobilizirane čete evropske Rusije in Kavkaza so je sestavljalo 96 pehotnih in 37 konjeniških divizije, skupaj 2.700.000 mož. K temu je treba prišteti še

¹¹² Ker sem bil v letih vojne na ruski, soški in tirolski fronti, mi je marsikaj znanega iz lastnega opazovanja.

¹¹³ Nikolaj Nikolajevič Romanov (6. 11. 1856 – 5. 1. 1929) je poveljeval ruski vojski do 21. 8. 1915, ko je poveljstvo prevzel car osebno.